

Tusnádylászló

Anatóliai dallamok nyomában

Száz éve született Ahmed Adnan Saygun

A huszadik század legnagyobb török zeneszerzőjének nevét írtam le a címben, lelkemet a tisztelet és a szeretet érzése hatja át, de ebben tompán ott sajog az a fájdalom is, amelyről különben ilyen ünnepi alkalomkor nem illik beszélni, ám a szellem nagyjairól csak őszintén szabad szólnom, ezért kezdem e rövid vallomással. Mondhatnám azt, hogy Bartók Béla legjobb, legnagyobb török barátjára kívánok emlékezni, arra a zeneszerzőre, néprajztudósra, akivel Bartók jó hetven évvel ezelőtt Anatólia pásztorainak, yörükjeinek népdalait rögzítette, és akit a magyar mester a legalkalmasabbnak tartott arra, hogy őt kövesse: a török nép léleküzenetét úgy adja vissza, mint ő a magyarét és több más népét. Ez a modell mutatja: úgy lehet új és igaz a művészet, ha valóban korunk emberének lelkét szólaltatja meg, a benne lévő feszültséget oldja fel, mégpedig a legmélyebb, korábban alig-alig ismert, sokak által feledésre ítélt ősi gyökerek által.

Igen, a bartóki modell ott áll a világ előtt, de ez a személyes indíttatás – ily közvetlenül – a külföldi zeneszerzők közül csak Ahmed Adnan Saygunnak adatott meg. Bárki mondhatja, hogy nálunk kialakult hagyománya van annak, mely népek klasszikus zenéjével foglalkozunk kiemelten, alaposabban. Oly gazdag a paletta, hogy ennek a bővítése a már bevált „forgatókönyv”, szokás sérülése nélkül nem történhet meg. Ily módon semmi okom sincs a már meglévő gyakorlatot hibáztatnom. Adnan Saygun esetében ez az érv azonban hamis és megbukik, mert épp a mi Bartók Bélánk világához tartozik hozzá, hogy valamivel többet tudjunk a török zeneszerzőről.

Persze az összegező és alapos, Bartókot bemutató könyvekben szó esik az anatóliai gyűjtőútról, néhány olyan fénykép is elénk villan, amely ezt idézi. Ilyen megközelítésben még a legnagyobb hazai zenerajongók is legfeljebb arról értesülnek, hogy élt egyszer egy török zeneszerző, néprajztudós, aki együtt dolgozott a magyar géniusszal. Igaz, ez a géniusz a gyűjtőútról nyomban megírta a maga ismertetését, és a közösen gyűjtött anyag is megjelent angolul és eredeti török nyelven, amikor a mi zeneszerzőnk kilencvenöt éves lett volna, de magáról a török zeneszerzőről fölöttébb kevés szó esik minálunk. A magyar Bartók-irodalomban nyomát sem találok annak, hogy vajon a mi géniuszunk ismerte-e huszonkilenc éves vendéglátójának szerzeményeit, akár csak részben is, pedig akkor Adnan Saygunnak már tizennégy opusa volt. Ráadásul első szerzeményével (*Divertimento*) párizsi zenei díjat nyert, és ott, a francia fővárosban – hat évvel a híres gyűjtőút előtt – előadták, sőt Varsóban is megszólaltatták. Bár a Magyar Rádió komolyzenei adásait rendszeresen figyelem, Adnan Saygun szerzeményeiből jó fél évszázad során négyszer-ötször hallottam valamit. Az átlag részemről egy évtizedre egy mű. Említett szomorúságomnak, fájdalomnak ez az oka, hiszen ő olyan közel áll hozzánk, hogy erre a mellőzésre semmi komoly magyarázat sincs.

Ahmed Adnan Saygun Izmirben született 1907. szeptember 7-én. Édesapja matematika-tanár volt, hittudós, kiváló zenei tehetséggel megáldva. Fiában sok örömét lelte, mert az már három éves korában megtanult írni és olvasni. Az írás, amelyet elsajátított oly nehéz volt, hogy a diákok általában három évig tanulták az iskolában. A nehézség fő forrása, hogy a törökök abban az időben még az arab írásjeleket használták. A dzsámik és más mohamedán épületek díszítését oly nagymértékben segítő indaszerű betűk jellemzője, hogy a mássalhangzók egy részét nem azonos módon jelölik, attól függően, hogy az adott hangot jelölő betű a szó elején, közepén vagy a végén áll. Ez a jelenség járt azzal a következménnyel, amely a török írást oly nehézzé tette, hiszen a török jóval több magánhangzót használ, mint az arab. Aki viszont képes ezt az írást olvasni, az előtte lévő jelek alapján folyton bizonyos kiegészítési munkát lát el.

Négyévesen került iskolába. Zenei tehetsége korán megmutatkozott, de a matematikát és az irodalmat is igen szerette. Széleskörű érdeklődése minden területen megmutatkozott. Jegyezzük meg, hogy a korabeli török gyermekek és az irodalom kapcsolata fölöttébb más volt, mint ma. Abdul Hamid szultán betiltotta az irodalmi szakot a konstantinápolyi egyetemen, ezért volt kénytelen Germanus Gyula 1903-ban a jogi karon tanulni, és a török irodalmat csak magánúton ismerte meg. Saygun gyermekkorában tehát fokozottabban volt nemzeti színezete az irodalomnak, és az idegen elnyomást a megalázott emberek egy életen át nem felejtették el. Különösen az olyan érzékeny emberek, mint amilyen Adnan Saygun volt. Az irodalom iránti rajongását egész pályája során kamatoztatta. Nem csupán a Koránt olvasta végig, hanem az Evangéliumot is. Hangyaszorgalommal mutatta ki a Bartók Bélával együtt gyűjtött népdalok szövegéből azokat az elemeket, amelyek a régi török irodalomból szivárogtak át az írástudatlan nép szájhagyományába. Csak sokkal bővebb összegezésből derülhetne ki, hogy mily szoros kapcsolatban volt a testvérműzsákkal. Az önképzés remek példáját adta azzal, hogy a hangszerelésnek, a zeneszerzői mesterségnek az alapjait könyvből tanulta meg. Ezekre párizsi ösztöndíja előtt – ahol gregorián zenét is tanult – csupán két hónapig tanította egy zenetanár. Éveken át mindene a zongorázás volt. Tizenhárom évesen már pénzt keresett: egy izmiri mozi filmvetítését kísérte zongorajátékával, de jegyeket is árusított, úgymond, a mozi mindenese volt. Falta a zeneirodalom remekait, a zongorázás oly élmény volt a számára, mint másoknak az olvasás. „Kaynak” (forrás) és „irmak” (folyam) – ez a két bűvös szó lengi körül a törökök beszédét, írásait, ha nagy nemzeti zeneszerzőjükről nyilatkoznak. A tiszta forrástól indult el, életműve oly gazdag, mint maga a folyam. „Értől az Óceánig” jelenség ő is. Hazánkról, népünkről korán hallott híreket, mert második zongoratanára magyar volt.

Amit eddig elmondtam, egy szép pálya töretlen íve, de az életút korai szakaszában megjelent az iszonyú sötétség. Izmir idegen hódítók kezére került. A gyermek Saygun egy éjszaka kenyérért ment. A zűrzavarban, kavardásban őt is ütés érte, elvesztette az eszméletét. Édesapját elbocsátották az állásából. Minden jel azt mutatta, hogy Törökország az első világháború után ugyanúgy zuhan egy borzalmas, feneketlen mélységbe, mint a mi hazánk. A trianoni katasztrófához hasonló rémálom elevenedett meg, kezdett ténnyé, valósággá válni. Ám egy férfiú, egy elszánt hős bátran kiáltotta a világ igazságtalan urának, hogy „Nem!” Drága volt, túl sokba került ez a „nem”, hiszen iszonyú áldozatokkal járt a harctéren. S a kivívott szabadság sem hozhatta a béke nyugalomát, derűjét, mert a meggyötört, kifosztott országot meg kellett újítani, bizonyos nyugati módszereket, elveket meg kellett honosítani a politikai, gazdasági életben. Iskolák létesítése, a tudás terjesz-

tése volt a célja Kemal Atatürknek. Tudta, hogy a nyugati szemlélet szolgálai elfogadása, „majmolása” alááshatja a nemzet alapjait. A maga teremtette reformokban is meglátta a veszélyt. Igazi nagyságának lényege, hogy egyszerre mentette meg népét a gyarmatosítástól, ugyanakkor azon fáradozott, hogy az elkerülhetetlen változás ne legyen lelki gyarmatosítás alapja. Ezt csak úgy lehet elkerülni, ha a legmélyebb ősi gyökereket is megtalálják. „Erős a kő, ha helyén áll.” – mondja egy perzsa közmondás, de ha a követ homokká silányítja a körülmények hatalma, az igazi katasztrófa lesz. Ezt akarta elkerülni. Nem csupán hadvezérként volt lángelme, a művelődés is szívügye volt. Azért kell ezt elmondani, mert Adnan Sagun mai méltatói azt hangsúlyozzák, hogy ő a zenében képviseli ugyanazt, amit a nagy hadvezér és politikus a történelemben. Elveik alapja nemzetük létének biztosítása volt, s ezt az ősi gyökereknek, a hagyománynak az ápolása, megmentése, megőrzése nélkül nem tudták elképzelni.

Atatürk kérte fel Adnan Saygunt, hogy írja meg az első török operát. A fiatal mester tünevényes gyorsasággal vetette kottapapírra a lelkéből áradó hangjegyeket. 1934-ben nagy ünnep volt Törökországban, Atatürk vendégül látta a perzsa sahot, s bemutatták Adnan Saygun *Özsoy* című operáját. A mester élete vége felé közeledve is szerzeményével tisztelgett a törökök megmentőjének emléke előtt. Elméjébe, szívébe vésődtek a gyermekkori iszonyú emlékek, művészetében ő is a népek testvérré válásának igazi apostolává vált. Az 1942-ben írt *Yunus Emre* oratóriumának középpontjában a végtelen, szent és tiszta szeretet gondolata áll. A második világháború vérzivataros éveiben hány és hány helyen zendült fel az emberi lelkekben a béke áhítása! Bartók 1943-ban írta *Concertóját* Serge Koussevitzky felkérésére. Hasonló megtiszteltetés érte Adnan Saygunt is, így született meg *III. szimfóniája*. Mikor a fegyverek elhallgattak, csak akkor adták elő a *Yunus Emre* oratóriumot. Először 1946-ban Ankarában csendült fel, majd a világ sok táján. New Yorkban Leopold Stokowski vezényelte, Budapesten először Erdélyi Miklós, később a Magyar Rádió Szimfonikus Zenekara Hikmet Şimşek irányításával adta elő. Szintén Budapesten vezényelte Saygun *I. szimfóniáját* Franz Allers. A mester 1986-ban rangos magyar kitüntetést kapott.

Nehéz olyan török nyelvű írást találni, amely Adnan Saygun művészetéről szól, és ne lenne benne valami a már eddig is emlegetett anatóliai gyűjtőútról. Épp emiatt villantok fel néhány adatot, tényt erről a mindkét zeneszerző életében jelentős eseményről. 1935-ben Adnan Saygun olyan budapesti kiadványt tanulmányozott, amely az egész Törökországot az arab és a perzsa zene területéként tüntette fel. Ekkor még maguk a török zenetudósok sem ismerték igazán eredeti zenéjüket. Azt viszont már tudták, hogy a török parasztok zenéje eltér attól, amelyet a városokban lehet hallani: tíz évvel korábban pentaton dallamokat találtak, de ezeknek az osztályozásával, értelmezésével igen nagy bajban voltak. Ezért volt szükségük Bartók Béla véleményére, segítségére, aki a gyűjtőút végén kijelentette: „Nem tudtam, hogy ily közeliel vagyunk egymáshoz.” Míg a román, szlovák, horvát, szerb népdalok egybevetése által a kölcsönzés jellegére, tényre derült fény, addig itt a zenei rokonságra. Bartók és Adnan Saygun az Anatóliában összegyűjtött népdalokról megállapította, hogy azok nem kölcsönzés eredményei, hanem változatok. A mi népdalainknak a szövegei körülbelül négyszáz évre nyúlnak vissza. Összefüggő eseményt távolabbi időből nem idéznek fel. Szent István, Szent László emléke „töredékesen” megjelenik, de nem valamely közvetlen esemény kapcsán. A pogány világ emlékei előelőbukkannak, ezek becses múltbeli csillámok, időkútba süllyedt gyöngyszemek, meg-

maradtak, mert szépek voltak, de eredeti értelmük, értelmezésük már a szájhagyományt őrző közösség tagjai előtt is egyre homályosabb. Ritka kivétel az a török népdal, amely majdnem félezer éves történelmi esemény emlékét őrzi. Maga a zenei szerkezet akár másfél ezer évre is visszanyúlhat, tehát jóval a honfoglalás előtti idők szellemi üzenetét őrzi. Ez a gyűjtőút nem csupán a bartóki ihletés miatt hagyott kitörülhetetlen nyomot Adnan Saygun lelkében. Bizonyos szempontból meghatározta további pályáját: magának a pentatóniának ritka szakértője lett.

Sok népdalfeldolgozása van. Szerzeményeinek címei árulkodnak a népi ihletésről. *Mese énekhangra és zenekarra*, *Egy erdő meséje* – zenekarra írt balett. Nem véletlen, hogy lelki rokonok voltak Kodály Zoltánnal is. Egy társával *Gimnáziumi zenekönyvet* írt. (A Saygun Oktatási Központ ismertetőjében párhuzamként jelenik meg a Kodály Zoltán Intézet.) Adnan Saygun további három operát írt: *Kerem*, *Köroğlu* és *Gigames* a címük. Életének utolsó tizenhét évében műveit isztambuli lakásán alkotta meg. Felesége kiváló tehetségű művésznő volt: Szalai Irénnek hívták. 1940-ben kötöttek házasságot, ekkor a Nilufer Saygun nevet kapta (Nilufer magyarul: Vízililiom). A mester nyugdíjasként is tanított zeneszerzést és népzene-t a Mimar Sinan Állami Egyetem Konzervatóriumában. A Török Rádió és Televízió adásait tevékenyen segítette. Óriási munkát fejtett ki azzal a céllal, hogy a népi hagyományt eredeti formájában őrizzék meg. Törökország távoli vidékeiről hívott meg népművészeket Isztambulba, és előadásukat rögzítette.

Mi mindent lehetne még a mester életművéről elmondani a századik születésnapon? „Harmatcseppben csillagfény rebben” – hirdeti egy olasz közmondás. „Congiura del silenzio” (a csend összeesküvése) – mondja egy másik, és ezzel az agyonhallgatás könyörtelen fogalmát jelöli. Bennem más hang szólal meg, a török Mesteré, aki feleségével együtt négy óra hosszat látott vendégül, és oly dolgokról beszélt nekem, amelyek által egy ismeretlen világ kapuja tárult ki előttem. Hallom a hangját, és úgy érzem, nagy veszteség, hogy az általa annyira szeretett magyar nép körében csöndkövület veszi körül a munkásságát. Ifj. Bartók Béla iránti hálámat is ki kell fejeznem, hiszen ő ismertetett meg édesapja legjobb török barátjával.

Adnan Saygun 1991. január 6-án hunyt el Isztambulban. Boldog ember volt, és tudom, hogy nekünk szükségünk van rá.